

Türkçede Bir Gramerleşme Örneği: -soñ < soñ

Erkan Salan*

Özet: *soñ* sözcüğünün ekleşmesini ele alan bu makale *giriş*, *inceleme* ve *sonuç* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde *soñ*'un tarihî Türk lehçelerindeki işlevsel kullanımları hakkında bilgi verilmiş; *inceleme* bölümünde sözcüğün Türkmen Türkçesindeki işlevleri ve ekleşmesi ayrıntılı bir şekilde örneklerle anlatılmıştır. Çalışmayla elde edilen tespitler, *sonuç* bölümünde maddeler hâlinde verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Türkmen Türkçesi, *soñ*, çekim edatı, gramerleşme, işlev.

An Example of Grammaticalisation in Turkish: -soñ < soñ

Abstract: This article which studied grammaticalisation of the word *soñ* is comprised of *introduction*, *research* and *conclusion* sections. In the *introduction* section; functional usages of *soñ* in historical Turkish dialects have been expressed. In the *research* section; functions and grammaticalisation of the word *soñ* in Turkoman Turkish have been explained with examples in detailed. In the *conclusion* section; the determinations revealed through the study have been presented as articulated.

Key words: Turkmen Turkish, *soñ*, postposition, grammaticalisation, function.

1. Giriş

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe, yeni sözcükler türetmede ve sözcüklere cümle içerisinde işlerlik kazandırmada eklerin işlevselliği bakımından oldukça gelişmiş bir dildir. Özellikle dillerin sağlam türetme ve işletme özelliklerine sahip olabilmesi, ifade zenginliği ve dilin gelişmişliği bakımından önemlidir. Türkçe, eklerin farklı işlevsel özellikler kazanması yanında yeni eklerin oluşmasına (yorur > -yor, turur > -DUr vb.) da bir taraftan

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, elmek: salanerkana@yahoo.com

kaynaklık ederek eklemeli dillerin sahip olabileceği mükemmel bir gelişim sürecine ev sahipliği yapmaktadır. Yeni ekler için dilin sözcüklere başvurması ve bu ekleştirme sürecinin takip edilebilmesi, dilin sahip olduğu eklerin oluşumu ve dolayısıyla bu oluşumun takibi ve yorumlanması dil araştırmaları açısından son derece önemlidir.

Türkçede tarihî gelişim sürecine paralel olarak eklerin kendine özgü bir sistemle kullanımı, yeni sözcüklerin ortaya çıkmasını ve sözcüklerin farklı işlevlerle cümlede görev almasını sağlar. Bu bakımdan ekler, Türkçede sözcük ve cümle için hayati öneme sahiptir. Muazzam bir ek sistemine sahip olan dilin bu özelliği, eklere yeni işlevsel özellikler kazandırma yanında bazı ekleri ölü duruma getirirken bazı eklerin de oluşumuna kapı aralamıştır. Türkçede yeni eklerin oluşması için izlenen yollardan biri de dilin belirli bir sistem dâhilinde sözcükleri kendi içerisinde eriterek onların ek olarak kullanımına olanak sağlamasıdır. Başka bir ifadeyle dilin gramerleşme¹ olayına imkân vermesidir. Bu makalede, Türkmen Türkçesinde ekleşmiş kullanımlarıyla da karşımıza çıkan *soñ* (> *-soñ*) sözcüğü ele alınacaktır. Türkçenin tarihî gelişim süreci içerisinde sözcüğün sahip olduğu işlevsel özellikler ortaya konarak ekleşme sürecinin hangi aşamalardan sonra meydana geldiği ve sözcüğün hangi kullanım özellikleri yoluyla ekleşmiş örneklerinin ortaya çıktığı çeşitli eserlerden alınan örneklerle ifade edilecektir. Bu bakımdan öncelikle *soñ* sözcüğünün tarihî Türk lehçelerindeki kullanım özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

Türkçenin en eski yazılı kaynakları olan Orhun Yazıtlarında rastlanmayan *soñ* sözcüğünün ilk defa Uygur Türkçesi döneminde² -çok seyrek olarak- kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde ad, sıfat ve edat olmak üzere üç farklı işlevle karşımıza çıkar. Sözcüğün farklı işlevlere sahip kullanımları, Orhun Yazıtlarında görülmemesine rağmen Uygur Türkçesi dönemi öncesine ait tarihî bir geçmişinin olduğunu düşündürmektedir. Bu dönem eserlerinden alınan, *soñ*'a ait bazı örnekler şunlardır:

song futsı bilgening alı yime edikmegey “Son hoca alimin çaresi de bir fayda vermeyecektir.” (E, s. 294) (sıfat)

bo savning basa songınta m(a)has(a)tvı tigin inçe tip tidi “M(a)has(a)tvı Tigin bu sözün sonunda şöyle dedi.” (U, s. 322) (ad)

Uygur Türkçesi dönemi için taradığımız eserlerin hiçbirinde *soñ*'un edat

1 Dildeki bazı kelimelerin büyük bir ölçüde gerçek anlamlarını kaybedip yapısal olarak fosilleşmeleri / kalıplaşmaları, dilde semantik görevden ziyade dilbilgisel işlev yüklenmeleri (Demirci 2008: 133) olarak tanımlanan gramerleşme / dilbilgiselleşme terimiyle, çalışmamızda gramerleşme örneklerinden biri olan ekleşmeyi ifade ediyoruz. Ancak gramerleşme olayı, sadece ekleşmeden ibaret değildir. Bunun yanı sıra edatlaşmanın da bir gramerleşme olduğunu belirtelim. Gramerleşme / dilbilgiselleşme terimi ve gramerleşmenin kapsamı hakkında geniş bilgi için bk.: (Demirci 2008; Yıldız 2011: 120-122; Gökçe 2013: 21-43).

2 Bu dönem için taranan eserler: (Coq 1941; Gabain 1945; Gabain 1946; Tekin 1976; Arat 1991; Tekin 1993; Kaya 1994; Özönder Barutçu 1998; Hamilton 1998; Aydın 2011).

(çekim edatı) olarak kullanımına rastlanmamıştır. Ancak Yong-Söng Li'nin *Türk Dillerinde Sontakılar* adlı eserinde *soñ*'un bu dönemde çekim edatı kullanımına bazı örnekler³ verilmiştir:

Bo küntin soñ bo altun karaça kalan, qurut, tütün, qabın negü me almış biz tilemiş biz “Bu günden sonra bu Altun-kara’dan qurut, tütün, qabın (gibi) ne olursa vergiyi (ne) almışız (ne de) istemişiz.” (Li 2004: 418)

Munta *soñ negü türlüg küsemiş küsüşin kut kolgu ol* “Bundan sonra ne tür isteği varsa onu duada istemelidir.” (Li 2004: 418)

Necmettin Hacıeminoğlu *Türk Dilinde Edatlar* adlı eserinde, *soñ* sözcüğünün Eski Türkçede çekim edatı olarak sık kullanıldığını belirtir (Hacıeminoğlu 1992: 82). Eserdeki örnekler, W. Bang ve G. Rahmeti tarafından yayımlanan *Oğuz Kağan Destanı* adlı eserden alınmıştır. Ancak, eserde destanın hem tarihinin hem de yazıldığı şivenin kesin olarak tespit edilemediği ifade edilmiştir (Bang ve Rahmeti 1936: 7). Bu bakımdan eserin yazıldığı dönem ve lehçe tereddütlüdür. Ayrıca Uygur Türkçesi dönemine ait eserlerde, *soñ* sözcüğünün çekim edatı olarak kullanımına çok seyrek rastlanır. *Oğuz Kağan Destanı*'nda ise sözcük sadece çekim edatı görevinde oldukça sık (33 adet) kullanılmıştır. Eğer destan, Uygur Türkçesi döneminde yazılmış olsaydı bu dönemde yazılan diğer eserlerde de *soñ*'un çekim edatı olarak kullanımlarına benzer sıklıkta rastlanması gerekirdi. Dolayısıyla *Oğuz Kağan Destanı*'nın Uygur Türkçesinden sonraki dönemlerde yazılmış olabileceği düşünülebilir.

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde⁴ *soñ*'un ad, sıfat, zarf ve çekim edatı işlevlerinde kullanıldığı görülmektedir. Sözcük, çoğunlukla ad ve sıfat işlevinde kullanılmaktayken nadiren zarf ve *Dîvânü Lugâti't-Türk* ile *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*'nde sadece birer örnekte çekim edatı işlevine sahiptir:

sen mening sonğda kel denir ki “sen benden sonra gel” demektir (DLT, III, s. 357) (çekim edatı)

yā minnet kılgı mundın sonğ yā yuluğ alğu kerek “Bundan sonra ya iyilik etmek ya da fidiye vererek almak gerek.” (TİK, s. 134) (çekim edatı)

negü asğı ötrü kişig tepsemek / kişig tepsegüçi sonğı iglemek “Böyle olunca insanları çekememenin ne faydası var; insanları çekemeyen kişinin sonu hastalıktır.” (K, s. 734-735) (ad)

sonğ künke “son güne”, *sonğ yanış* “son dönüş” (TİK, s. 26) (sıfat)⁵

kışı tepsemegil yime içme sonğ (çok) “Başkasını kıskanma, çok fazla

3 Yong-Söng Li'nin *Türk Dillerinde Sontakılar* adlı eserinde verilen örnekler şu eserden alınmıştır: W. Radloff (1928), *Uigurische Sprachdenkmäler* (Yayımlayan: S. Ye. Malov), Leningrad. Ancak bizim bu eseri maalesef görme imkânımız olmadı.

4 Bu dönem için taranan eserler: (Eraslan 1983; Atalay 1999; Ata 2004; Arat 2006; Arat 2008).

5 *soñ*'un sıfat olarak kullanımına, Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden sadece kısaltması verilen eserde rastlanmıştır.

yyiyip içme.” (K, s. 298) (zarf)

Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinde⁶ *soñ* ad, sıfat, zarf ve çekim edatı olmak üzere farklı işlevlerde kullanılmıştır. Özellikle çekim edatı işleviyle kullanımının bu dönem eserlerinde oldukça yaygınlaştığı görülmektedir. Bu işlevle en çok *Nehcü'l-Ferâdis* ve *Kıssaşü'l-Enbiyâ*'da kullanılmış ve her iki eserde toplam 637 adet örneği tespit edilmiştir (Sözer 2008: 68). Bu dönem eserlerinden alınan bazı örnekler şunlardır:

katıglık soñı asanlıq bolur “Zorluğun sonu kolaylıktır.” (KT, s. 236) (ad)

bozdı soñg sözi birle öng sözini “Sonraki sözü ile önceki sözü çelişti.” (ME, s. 54) (sıfat)

murad atı köngülçe soñg çapulğay. “İsteddiği atı sonra gönlünce koşturacak.” (HŞ, s. 81) (zarf)

yemekdin öñ el yup taqı soñra hem / tatıp tuz soñ elhamdüli'llah tégü “Yemekten önce de sonra da elini yıkamalı, tuzu tatmalı sonra elhamdülillah demelidir.” (M, s. 136) (zarf)

Muhammed Resülullâhqa peygâmbarlıq kelmişdin soñg altı yıl taqı êkki ay Abü Tâlib tirig turdı, andın soñg vefât boldı. “Ebu Talip, Hz. Muhammet'e peygamberlik geldikten sonra altı yıl iki ay yaşadı ve ondan sonra vefat etti.” (NF, s. 4) (çekim edatı)

toğuz yaşında soñg oynunu saldı. “Dokuz yaşından sonra oyunu bıraktı.” (HŞ, s. 117) (çekim edatı)

soñg'un *-ı* iyelik eki ve *-ın* vasıta durumu eki olarak kalıplaşması sonucu oluşan *soñgı* ve *soñgın* biçimlerinin de bu dönemde “sonra” anlamında zaman zarfı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Hacıeminoğlu 2000: 81):

soñgı yirke yıkılsa küçi kitip (Hacıeminoğlu 2000: 81); *soñgın ölmek kerekin anğsuzın bil* (Hacıeminoğlu 2000: 81)

Harezmi Türkçesi döneminde *soñg*'un *-suz* eki almış biçiminin kuvvetlendirici olarak kullanıldığı örneğe de rastlanır:

bu yanğlıgı mini sergerdân kıldınğ / i soñgsuz (en, çok) *soñg yürekim kan kıldınğ* (HŞ, s. 282)

Bu dönemde, ad kökü olan *soñ*'dan yapım ekleriyle *soñgla-* “araştırmak”, *soñglan-* “... ile neticelenmek”, *soñglaş-* “biri ardınca gelmek” (Yüce 1993: 176) gibi yeni sözcükler türetildiği de görülmektedir.

Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinde⁷ *soñ*'un sıfat, ad, zarf ve çekim

6 Bu dönem için taranan eserler: (Yüce 1993; Ata 1997; Hacıeminoğlu 2000; Borovkov 2002; Eckman 2004; Toparlı ve Argunşah 2008).

7 Bu dönem için taranan eserler: (Uğurlu 1987; Karamanhoğlu 1989; Toparlı 1992; Özkan 1994; Öztöpe 2002; Arkan 2006; Eminoglu 2011).

edatı olarak çeşitli kullanımlarına rastlanmıştır. Ancak bu dönemde *soñ*'un çekim edatı olarak kullanımı seyrek. Yerine çekim edatı olarak çoğunlukla *soñgra*'nın kullanıldığı görülür. Zarf işlevindeki kullanımı ise çok nadirdir:

... *baş parmaqniñ soñ boğununda bolur*. "... (sol elin) başparmağının son boğumunda olur." (Kİ, s. 195) (sıfat)

... *bu işninğ soñgi ma' lüm degül*... "... bu işin sonu belli değil..." (GT, s. 41) (ad)

soñ koydı anı "Sonra onu koydu." (KİE, s. 102) (zarf)

bu künden soñg bu işden tevbe itkil "Bu günden sonra bu işi yapmamaya tövbe et." (GT, s. 138) (çekim edatı)

soñ'un bir Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metninde *soñgu* biçiminde de kullanımları tespit edilmiştir (Arıkan 2006: 413). Eserde *soñgu*, sıfat ve -çoğunlukla- ad işlevlerinde kullanılmıştır. Sıfat olarak kullanıldığında *-gi* eki aldığı görülür:

... *tanıdıñ soñğumnu da burungımni* ... "... sonumu da öncemi de bildin..." (Arıkan 2006: 165) (ad)

soñğuga dirä "sonuna kadar" (Arıkan 2006: 101) (ad)

soñğugi toğunçtan "son/sonraki yaratıktan" (Arıkan 2006: 108) (sıfat)

Çekim edatı görevindeki *soñ*, Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinde *-dIn* ve *-dA* durum ekleriyle ada ve ad işlevi kazanmış yapılara bağlanırken (Sözer 2008: 68) bu dönem için taradığımız eserlerde *-dAn* durum ekiyle bağlanır:

...*terāvihniñ vaktı yatsu namāzından soñg turur taķı vitr namāzından burun turur*. "... teravih namazının vakti, yatsı namazından sonra ve vitir namazından öncedir." (İR, s. 269)⁸

Çağatay Türkçesinde⁹ *soñ*'un sıfat ve -çoğunlukla- çekim edatı işlevlerinde kullanıldığı görülür. Seyrek olarak ad ve zarf kullanımlarına da rastlanır:

Bu kündin soñg közüim yaşın nazardın dem-be-dem salğum. "Bugünden sonra gözümün yaşımı bakışlardan zaman zaman gizleyeceğim." (MS, s. 124) (çekim edatı)

Tigmegey zülfünğge soñg meşşātalarınğ şānesi "Son süsleyicilerin tarağı sevgilinin saçına değmeyecek." (Ş, s. 279) (sıfat)

Dimāğı büy-ı vefā tapğay ölgenimdin soñg "Ben öldükten sonra dimağı sevgi bulacak." (HHD, s. 680) (çekim edatı)

⁸ *İrşādü'l-Mülük ve's-Selâtin*'de *soñ*'un çekim edatı kullanımları, dönemin diğer eserlerine oranla çok daha siktir.

⁹ Bu dönem için taranan eserler: (Alpay-Tekin 1994; Çelik 1996; Ölmez Kargı 1996; Karaağaç 1997; Karasoy 1998; Toparlı 1998; Eraslan 1999; Eraslan 2001; Kut 2003; Seyhan Oral 2004; Abik 2006; Köktekin 2007a; Gözütok 2008; Yıldırım 2010a; Yıldırım 2010b; Kara 2011; Nalbant Özkan 2011; Berbercan 2011).

Moğul hanlarının soñı “Moğol hanlarının sonu” (Kahya 2010: 151) (ad)

Bu yosunluk namāz kim kıldınġ / Kıble sarı imesni sonġ bildinġ “Bu şekilde namaz kıldın fakat kibleye doğru olmadığını sonra anladın.” (MÜ, s. 65) (zarf)

Bu dönem eserlerinde, *soñ*'un *sonġġı* ve -oldukça seyrek- *sonġġı* biçiminde de sıfat olarak kullanıldığı görülmektedir:

sonġġı beyti (MN, s. 57), *sonġġı mevlā* (FŞ, s. 336), *bu songġı cemā'at zümresidin* (HM, s. 24), *sonġġı* gün (MÜ, s. 101)

Çağatay Türkçesi döneminde *soñ* edatının seyrek olarak *sonġı* ve *sonġın* biçiminde kullanımlarına da rastlanır. Necmettin Hacıeminoğlu, *sonġı*'nın iyelik eki kalıplaşmasıyla meydana gelmiş olabileceğini (Hacıeminoğlu 1992: 83); *sonġın*'ın ise -in vasıta durumu ekinin kalıplaşmasıyla oluştuğunu belirtir (Hacıeminoğlu 2000: 81). *sonġı* ve *sonġın* biçimlerinin önce Harezmi Türkçesi döneminde kalıplaşıp zarf işlevinde kullanılmış olması, edat işlevini sonradan kazandıklarını gösterir:

Andın sonġı cān egnine salġıl devā-yı kibriyā “Ondan sonra can evine büyük bir deva sal.” (HHD, s. 72)¹⁰

Ma' düm bolġandın sonġı kayda kişi āvāz ider “Yok olduktan sonra kişi nerede konuşur (ses eder).” (HHD, s. 273)

... *nefsdin ġalāş bolġandın kiyin ve yahşılık 'ālemiġa barġandın sonġın* ... “... nefisten kurtulduktan ve iyilik âlemine vardıktan sonra ...” (MV, s. 143)

soñ, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde¹¹ işlek değildir. Çoğunlukla ad ve sıfat olarak kullanılan bu sözcük, seyrek olarak zarf ve çekim edatı işlevlerinde de kullanılmıştır:

Ali'den son kime oldı izāfet (MU, s. 309) (çekim edatı)

Hıç gümān dutman ki anuñ soñı var. (G-I, s. 131) (ad)

Didi soñ öpişüm durur iy baba (S, s. 569) (sıfat)

kadriñi çün bilmedi dā' i peşimān oldı soñ (A, s. 88) (zarf)

Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra Osmanlı Türkçesi döneminde ve günümüz Türkiye Türkçesinde *soñ*'un çekim edatı işlevine rastlanmazken çoğunlukla sıfat ve ad işlevinde kullanıldığı görülür.

Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından bugüne *soñ* ad, sıfat, edat ve zarf olmak üzere birbirinden farklı işlevlerde kullanılagelmiştir. Sözcüğün önce ad olarak ortaya çıktığını ve diğer işlevleri (sıfat, edat, zarf) kullanım özelliğine paralel olarak sonradan kazandığını ifade edebiliriz.

¹⁰ Kısaltması verilen eserde, *sonġ*'un 8 adet örneği varken *sonġı*'nın 3 adet örneği vardır.

¹¹ Bu dönem için taranan eserler: (Korkmaz 1973; Dilçin 1991; Çelebioğlu 1996; Bilgin 1996; Yavuz 2000; Özmen 2001; Tatçı 2005; Köktekin 2007b; Demirci ve Korkmaz 2008; Ergin 2008).

2. İnceleme

Giriş bölümünde, *soň*'un tarihî gelişim süreci hakkında bilgi verdikten sonra bu bölümde Türkmen Türkçesindeki işlevsel kullanım özellikleri ve ekleşme sürecini çeşitli eserlerden alınan örneklerle açıklamaya çalışalım.

Türkmen Türkçesinde *poslelog* (Azımov vd. 1960: 486; Azımov vd. 1992: 273) veya *sözsoňu kömekçileri* (Söyegov vd. 1999: 494) terimleriyle edat kategorisinde değerlendirilen *soň*, çok farklı yapısal ve işlevsel özelliklere sahiptir. Bu sözcük, sadece edat kategorisiyle sınırlandırılmayacak kadar zengin kullanım özelliklerini bünyesinde barındırır. Sözcüğün sahip olduğu farklı işlevsel özellikler, yapısal özelliğini de doğrudan etkilemiştir. Türkmen Türkçesinde *soň*'un işlevsel ve yapısal özelliklerini maddeler hâlinde ifade etmek daha uygun olacaktır. Bunlar:

2.1. Ad olarak *soň*

Türkmen Türkçesinde *soň*, ad işlevinde sık kullanılmaz. Karşımıza çıkan örneklerde, daima ad tamlamasının tamlanan unsuru olarak kullanılır:

Tiz gelen baylığıň soňu hayır bolmaz. “Çabuk gelen zenginliğin sonu hayır olmaz.” (TE-7, s. 25)

Govı işiň soňu şovlı bolsun. “İyi işin sonu başarı olsun.” (TE-5, s.11)

Türkmen Türkçesinde, -seyrek olarak- ad kökü olan *soň*'dan *+la-* ekiyle eylem türetildiği de görülür:

Vezir: - Eger şeyle etmedik bolsam, meni dardan asardıñız. Galanı hiç kişiniň alıp bilmecekdigini size subut etdim – diyip sözüni soň+la-pdır. “Vezir, ‘Eğer böyle yapmamış olsaydım beni darağacında asardınız. Kaleyi hiç kimsenin alamayacağını size kanıtladım.’ diyerek sözünü bitirmiştir.” (TGHR, s. 9)

2.2. Sıfat olarak *soň*

Türkmen Türkçesinde *soň*'un sıfat olarak kullanımı yaygın değildir. Genel olarak *soňki* biçiminde *-kı* ekini alarak kullanılır. *soňki* biçimindeki kullanımın temelini, *soňgı uyku* “son uyku” (G, s. 69) gibi örneklerine rastladığımız Çağatay Türkçesi dönemine kadar götürmek mümkündür.

Soňki günler hiç kim bilen gepleşenok ... “Son günlerde hiç kimse ile konuşmuyor ...” (OY, s. 146)

Sebäbi şahırñ ömrüniň soňki yılları Ürgenç (Köneürgenç) etrapında ve Maňgışlakda geçyär. “Nedeni, şairin ömrünün son yılları Ürgenç (Köneürgenç) dolaylarında ve Maňgışlak'ta geçer.” (TE-7, s. 193)

soňki'nın nadiren *-rak* ekiyle pekiştirilmiş olarak kullanıldığı ve bu

durumda *-kı* ekindeki ünlünün yuvarlaklaştığı da görülür:

... **soňkurak** *vagtlarda köpelipdi*. "... daha sonraki vakitlerde çoğalmıştı." (D, s. 48)

Sözcük, sadece *gezek* "kez, defa" ve *gün* sözcüklerinden önce sıfat olarak kullanıldığında çoğunlukla *soňki* ve seyrek olarak *soň* şeklinde kullanılır:

... **soň** *gezek iki atla berk tabşyrdy*. "... son defa, iki atlıya sert tembih etti." (OY, s. 461), **Soňki** *gezek* "son kez" (TGI, s. 30).

... *has dogrusy Ürgençde galan soň gününden bärei azgyna bir yudum şerap almadı*. "... daha doğrusu Ürgenç'te kaldığı son günden beri ağzına bir yudum şarap almamıştı." (OY, s. 486), **Soňki** *günler hiç kim bilen gepleşenok* ... "Son günlerde hiç kimse ile konuşmuyor ..." (OY, s. 146).

soň'un sıfat olarak kullanıldığı durumlarda, seyrek olarak ad unsurunun düştüğü ve dolayısıyla ad görevinde kullanıldığı da görülmektedir:

Biziň Magtumlumyzyň mirasy şu soňkularyň hilinden dälmi? "Bizim Magtumlumyzyň mirası şu sonrakilerin benzeri değil mi ki?" (TE-7, s. 186)

2.3. Zarf olarak *soň*

Türkmen Türkçesinde *soň*'un zarf olarak kullanımı seyrekdir:

Munuň yoldaşy bolsa soň gelipdir. "Bunun arkadaşı ise sonra gelmiş." (P, s. 29)

Ol hakda soň gürlüşeris. "Onun hakkında sonra konuşuruz." (TE-7, s. 287)

Ecem gelse, soň oba goybermeris. "Annem gelirse bir daha köye göndermeyiz." (TE-7, s. 264)

Türkmen Türkçesinde, bazen aynı sözcüğün tekrarı yoluyla ikileme oluşturulur. Tekrarlarla oluşturulan bu ikilemelerde genellikle kuvvetlendirme ön plandadır (Söyegov vd. 1999: 46). Bu tarz ikilemelerin seyrek olarak *soň*'lu örneklerine de rastlanır. Bu örneklerde ikinci *soň*, kuvvetlendirme işlevine sahiptir ve bu ikilemeler cümlede zarf olarak kullanılır:

Şol depä adamlar soň-soňlar Togalakdepe diyip at beripdirler. "İnsanlar çok sonraları o tepeyi Togalakdepe olarak adlandırmışlar." (TGHR, s.163)

Olar *soň-soňlar Maňgışlak, Üstyurt tövreklerine göçüp gelipdirler*. "Onlar çok sonralar Mangışlak, Üstyurt civarlarına göçüp gelmişler." (TE-7, s. 27)

soň'un kuvvetlendirme işleviyle ikileme oluşturduğu durumlarda, ikinci *soň*'dan sonra genellikle *-lar* çokluk eki kullanılır. Bu *-lar* eki, anlamı daha da kuvvetlendirir (Söyegov vd. 1999: 46). Ancak seyrek olarak *-lar*'ın kullanılmadığı örneklere de rastlanır:

Soň-soň ilat has gürlenip, beyleki patıшалıklarıñ ızından yetipdir. “Sonralar halk çok konuşup başka padişahlıkların arkasından gitmiş.” (TGHR, s. 25)

Türkmen Türkçesindeki *soň-soňlar*, *soň-soň* ikilemeleri, Türkiye Türkçesindeki *sonra sonra* ikilemesiyle eş değerdir:

Sonra sonra onu rüyalarında çok güzel bir delikanlı olarak görmeğe başlamış. (YG, s. 345)

2.4. Çekim edatı olarak *soň*

Türkmen Türkçesinde *soň*, çekim edatı olarak sık kullanılır ve en çok bu işlevle karşımıza çıkar. Çoğunlukla zaman bildirmekle birlikte oldukça seyrek olarak sebep ve yer bildirir.

2.4.1. Zaman bildiren çekim edatı olarak *soň*

Bir salım ümsümlikden soň, Hal molla yene köne gürrüñleri agtardı. “Hal Molla, bir süre sessizlikten sonra yine eski rivayetleri anlattı.” (P, s. 20)

Onuñ şu sözünden soň biziñ hemmämiz dımışdık. “Onun bu sözünden sonra hepimiz sustuk.” (D, s. 27)

Ol orta mekdebi gutarandan soň, ol mugallımçılık edyär. “O, ortaokulu bitirdikten sonra öğretmenlik yapar.” (TE-7, s. 260)

2.4.2. Sebep bildiren çekim edatı olarak *soň*

Taradığımız eserlerden hareketle tarihî Türk lehçelerinde *soň*'un sebep bildiren çekim edatı olarak kullanımının olmadığını ifade edebiliriz. Bu bakımdan edatın sebep işlevinin son dönemde ortaya çıktığı düşünülebilir. *soň*, günümüzde Türkmen Türkçesine ek olarak çağdaş Türk lehçelerinden Kazak, Kırgız, Nogay, Tatar, Kırım Tatar ve Karakalpak Türkçelerinde de sebep bildiren çekim edatı olarak kullanılır (Alkaya 2007: 585-586).

Biz köplük bolamız soň maşınlarıñ üstündemidir yerde çadır gurup yatıbercek bolduk. “Biz çoğunlukta olduğumuz için arabanın üstünde ve yerde çadır kurarak yatmak istedik.” (Hanser 2003: 192)

İki aradaki meydan uzak bolandan *soň, gırmızı reñk gara yalı görünyärdi.* “İki yer arasındaki mesafe uzak olduğu için kırmızı renk kara gibi görünüyordu.” (D, s. 45)

Taradığımız Türkmen Türkçesiyle yazılmış eserlerde, sebep bildiren *soň* edatının *-dAn* durum ekiyle ada bağlandığı ve edat grubu oluşturduğu bir örneğe rastlanmamıştır. *soň*, bu işlevle sadece *-An* ekli eylemsi yapılarıyla

kullanılır ve çoğunlukla *-dAn* durum eki düşer. Pek çok örnekte ekleşmiş hâlde karşımıza çıkar. *soñ*'un ekleşmesi, sebep bildiren edat olarak kullanımını oldukça zayıflatmıştır. Başka bir ifadeyle sebep işlevindeki *soñ*, genellikle *-An* ekli eylemsi yapılarıyla ekleşmiş hâlde kullanıldığından çekim edatı olarak çok seyrek kullanılır.

2.4.3. Yer bildiren çekim edatı olarak *soñ*

soñ'un bu işlevi, yer bildiren sözcüklerden sonra karşımıza çıkar. Aslında burada bir sıralama yani öncelik-sonralık söz konusudur. Öncelik-sonralık durumu yerle ilgili olduğundan *soñ*'un aşağıdaki örneği bu kısımda değerlendirilmiştir. Oldukça seyrekdir:

Ürgençden soñ beyik Garagum çöli başlanyar. “Ürgenç'ten sonra büyük Karakum çölü başlıyor.” (Söyegov vd. 1999: 495)

soñ, yer bildirdiği durumlarda adlarla edat grubu oluşturduğu için *-dAn* durum ekinin düşmediği görülür. Dolayısıyla bu işlevle ekleşmiş örneklerine de rastlanmaz.

2.5. *soñ*'un ekleşmesi ve ek olarak *-soñ*

Türkçede çekim edatları, morfolojik unsur gibi kullanılabilmelerinden dolayı ekleşmeye en uygun dil yapılarından (Buran 1999: 209). Türkmen Türkçesinde *soñ*'un çekim edatı olarak kullanımlarında eklediği örneklere çok sık rastlanır. Tabii bu durum ad, sıfat ve zarf kullanımlarında söz konusu değildir. Bu ekleşme olayının hangi durumlarda meydana gel(me)diği konusunda, taradığımız eserlerden hareketle bazı tespitleri maddeler hâlinde ifade etmek mümkündür:

1. Türkmen Türkçesinde, *soñ*'un çekim edatı olarak ada veya *-An* ekli eylemsi yapısına *-dAn* durum ekiyle bağlandığı bütün örneklerde, sözcük (çekim edatı) olarak kullanıldığı yani ekleşmediği görülmektedir. Bu tespite göre, *-dAn* durum ekinin *soñ* edatının ekleşmesini engellediğini ifade edebiliriz. Başka bir ifadeyle *-dAn* durum eki düşmeden *soñ* edatı ekleşmemektedir:

Emma öyden çıkandan soñ, bu adamları görüp, badı yatdı. “Ama evden çıktuktan sonra bu adamları görünce siniri yatıştı.” (P, s. 62)

Göroglı gelenden soñ, yola düşdüler. “Göroglı geldikten sonra yola düştüler.” (TE-7, s. 58)

Bir salım ümsümlikden soñ, Hal molla yene köne gürrüñleri agtardı. “Hal Molla, bir süre sessizlikten sonra yine eski rivayetleri anlattı.” (P, s. 20)

Onuñ şu sözünden soñ biziñ hemmämiz dımışdık. “Onun bu sözünden

sonra hepimiz sustuk.” (D, s. 27)

Taradığımız eserlerde rastladığımız *-dAn* durum eki al(ma)mış eş değer örnekler, ifade ettiğimiz düşüncenin somut örnekleridir:

Üç ay geçensoň, täcîr yene de şol kervensaraya gelip düşüpdîr. “Tüccar, üç ay sonra yine o hana gelir.” (E, s. 392) ~ *Birnäçe gün geçenden soň, imamiň ızında diňe üç adam galdı.* “Birkaç gün sonra imamın arkasında üç kişi kaldı.” (P, s. 9)

Ol orta mekdebi gutarandan soň, ol mugallımçılık edyär. “O ortaokulu bitirdikten sonra öğretmenlik yapar.” (TE-7, s. 260) ~ *Gazanlık işi gutaransoň, onuň içine başga da bir kiçicik gazan salıp, eyesine eltip beripdir.* “(Hoca) Kazanla işi bittikten sonra onun içine küçücük bir kazan koyup sahibine götürüp verir.” (E, s. 341)

2. *soň*'un çekim edatı olarak ada daima *-dAn* durum ekiyle bağlandığı ve edat grubu oluşturduğu görülmektedir. Bu kullanımlarda, *soň*'un sebepten ziyade zaman veya *-nadiren-* yer bildirdiğini belirtmeliyiz. *soň*'un çekim edatı olarak ada daima *-dAn* durum ekiyle bağlanması, *soň*'un ekleşmesini tamamen engellemiştir. Dolayısıyla Türkmen Türkçesinde *soň*'un adlarla ek olarak kullanımı söz konusu değildir:

Läleler aydılında her bentden soň “la-lä” bogunları birneçe gezek gytalanıp, heňe getirilip aydilyar. “Laleler söylenirken her bentten sonra “la-lä” heceleri birkaç kez tekrarlanıp ahenkli bir şekilde söylenir.” (TE-5, s. 9)

Güyzde durnalar uçup gidensoň, iki hepdeden soň, sovuk düşer. “Sonbaharda turnalar uçup gittikten iki hafta sonra soğuk düşer.” (THI, s. 121)

Bu kuralın tek istisnası ad soylu sözcük olan III. teklik kişi zamirinde (o) görülür. Türkmen Türkçesinde bu zamirin *onsoň* “ondan sonra, sonra, üstelik, bir de” biçiminde zarf ve bağlama edatı işlevinde kullanımı oldukça yaygındır. Ancak bu kullanımlarda genel olarak bir kalıplaşma eğilimi hâkimdir. Çoğu kullanımda bağlama edatı işlevi kazanmıştır:

Bahl adamlar bilen-ä hiç haçan hem dostlaşmagın, çünki görüpler dostluga yarayan däldirler, çünki görüplik hiç haçan yürekden çykýan däldir, onsoň, yüreginde görüplik bolan dost hem hemişe ızgıtsızdır ve canı yangınlıdır. “Cimri insanlarla hiçbir zaman dost olma, çünkü kıskançlar dostluğa uygun değildir ve kıskançlık hiçbir zaman yürekten çıkmaz, üstelik yüreginde kıskançlık olan dost her zaman acımasızdır ve sinirlidir.” (TE-7, s. 38) (bağlama edatı)

Sen ol işi bitirseň-de bitirmeseň-de, onu hiç yerde, hatda ayalıň yanında-da agzıňdan kaçırmalı dälsiň. Eger bir yerde agzıňdan sıpdıraysaň, onsoň soňı govı bolmaz. “Sen o işi yapsan da yapmasan da onu hiçbir yerde hatta karının yanında bile ağzından kaçırmamalısın. Eğer bir yerde ağzından kaçıırırsan sonra

(bu yüzden) sonu iyi olmaz.” (P, s. 98) (bağlama edatı)

Şeydip goyulsa, çaga görden çıkan vagtında, eyeriň üstüne münüp oynanda, yelmeşip galar. Inha onsoň barıp tutaymalı bolar. “Böyle yapıp koyulsa çocuk mezardan çıktığı zaman, eyerin üstüne binip oynarken yapışıp kalır. İşte ondan sonra gidip yakalamak gerekir.” (TE-5, s. 30) (zarf)

Aşağıdaki örnekte bağlama edatı işlevindeki *onsoňam* sözcüğü, III. teklik kişi zamirine eklenen (*soň >*) - *soň* ve (*hem >*) -*am*¹² eklerinden oluşmaktadır.

Yöne biziň bu şatlıklı günlerimizde gitmek bolarmı? Onsoňam, ol kimiň yanına gitcek bolyar. Uruş günlerinde ata-enesi ölüpdür. “Fakat bizim şu mutlu günlerimizde gitmek olur mu? Üstelik o kimin yanına gidecek. Savaş günlerinde babası ve anası ölmüş.” (TE-7, s. 265) (bağlama edatı)

Ancak zamirle kullanımlarda, seyrek olarak -*dAn* ekinin düşmediği ve *soň* edatının ekleşmediği örneklerle de rastlanır:

Ondan soň Arabiň önüne düşüp, çatmalarına eltdi. “Ondan sonra Arap’ın önüne düşüp avlularına(çadırlarına) götürdü.” (TE-5, s. 48)

3. *soň*’un -*An* ekli eylemsi yapılarıyla kullanıldığı durumlarda çoğunlukla -*dAn* durum ekinin düştüğü ve çekim edatı olan *soň*’un ekleştiği görülür:

Goyrı kölegede naharlanıpi dem-dıncını alansoň, yene «Balguya» ugramakçı boldi. “Koyu gölgede yemek yiyip dinlendikten sonra tekrar Balguyı’ya gitmek istedi.” (H, s. 102)

Ol mıdama çöl içinde gezip yörensoň, kellesinde avdan başka pikir yokmuş. “O sürekli çölde gezdiği için kafasında avdan başka düşünce yokmuş.” (TSS, s. 79)

-*An* ekli eylemsi yapılarından sonra gelen -*dAn* durum ekinin düşme(me) sinde, *soň* edatının zaman veya sebep bildiren çekim edatı işlevine sahip olması da etkilidir. -*dAn*’ın düşmediği örneklerle, çoğunlukla zaman bildiren çekim edatı işlevinde kullanıldığı durumlarda rastlanır. Dolayısıyla bu durumlarda *soň*’un ekleşmediği ve çekim edatı olarak kullanıldığı görülür:

Emma öyden çıkandan soň, bu adamları görüp, badı yatdı. “Ama evden çıktuktan sonra bu adamları görünce siniri yatıştı.” (P, s. 62)

Stepan gidenden soň birnäçe gün geçipdi. “Stepan gittikten sonra birkaç gün geçmişti.” (P, s. 67)

soň’un zaman bildiren çekim edatı olarak kullanıldığı örneklerde, -*dAn*’ın hangi durumlarda düştüğü ile ilgili kesin bir şey söyleme imkânı yoktur. Aynı eserde aynı yapıdaki cümlelerde hem düştüğü hem de düşmediği örneklerle rastlanmaktadır. Ancak genel eğilim düşmeden yanadır. Bu tarz ikili örneklerin

12 Türkmen Türkçesinde *hem* sözcüğünün işlevleri ve kullanımları hakkında bk. Salan 2011: 1729-1740

kullanımı, sözcükten eke geçişin yani ekleşme sürecinin devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir:

Amanlık-sağlık soraşılansoñ, çay içdiler. “Hâl hatır sorulduktan sonra çay içtiler.” (TE-7, s. 98); *Amanlık-sağlık soraşılardan soñ, birbada iki tarap hem dimdi.* “Hâl hatır sorulduktan sonra aniden iki taraf da sustu.” (TE-7, s. 175)

soñ'un sebep bildiren çekim edatı işlevinde kullanıldığı durumlarda ise *-dAn* durum ekinin birkaç istisna dışında düştüğü ve *soñ*'un ekleştiği görülür:

Aş gızgın bolansoñ, onuñ agzı, bogazı yanıpdir, gözi yaşarıpdir. “Yemek sıcak olduğu için onun ağzı ve boğazı yanmış, gözü yaşarmış.” (TŞS, s. 12)

Öñ görmänsoñ beyle yovuz sınagı, / Para-para bolan yeriñ sınası. “Önce görmediği için böyle kötü deneyi, / Parça parça olmuş yerin sinesi.” (ÇTŞÖ, s. 498)

-soñ'dan sonra farklı eklerin gelebilmesi, *soñ*'un ekleştiğinin önemli göstergelerinden biri olarak düşünülebilir:

Adamlar başa bela gelende şu sözi aydan bolansoñlar, menem gaytalan bolayan diyipdir. “İnsanların başına bela geldiğinde bu sözü söyledikleri için ben de söylüyorum, demiş.” (E, s. 469)

Gözlerim bilen görmänsoñum, şol dälî deryanıñ doñcagına inanmadım. “Gözlerimle görmediğim için o deli ırmağın donacağına inanmadım.” (OY, s. 214)

Türkmen Türkçesinde *soñ*'un sebep bildiren çekim edatı olarak kullanıldığı durumlarda çok seyrek olarak *-dAn* ekinin düşmediği ve edat grubu oluşturduğu örneklere de rastlanmaktadır. Bu tarz kullanımların çok seyrek olmasına karşın *-dAn* ekinin düştüğü ve *soñ* edatının ekleştiği kullanımların çok daha fazla olduğu görülmektedir. Gelecekte ekleşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte *bolandan soñ ~ bolansoñ* gibi ikili kullanımların tamamen ortadan kalkabileceği düşünülebilir:

İki aradaki meydan uzak bolandan soñ, gırmızı reñk gara yalı görünyardı. “İki yer arasındaki mesafe uzak olduğu için kırmızı renk kara gibi görünüyordu.” (D, s. 45) ~ *Bu türkmenleriñ bar işi at bolansoñ, onu oynatmağı halarlar.* “Bu Türkmenlerin işi gücü at olduğu için onu oynatmayı çok severler.” (OY, s. 424)

Taradığımız eserlerde, bazen II. teklik ve I. çokluk kişi iyelik eki almış sözcüklerden sonra *soñ*'un ekleşmediği ve sebep bildiren çekim edatı olarak kullanıldığı örneklere de rastlanır. Ancak bu tarz iyelik ekli örneklerde *-dAn* durum ekinin kullanılmadığı ve *-an* sıfat-eylem ekinin *n*'sinin II. teklik kişi iyelik eki *-ñ*'den ve I. çokluk kişi iyelik eki *-mız*'ın *m*'sinden dolayı düştüğü görülür:

<i>Yitirenmi seň goynuñda yitirdim,</i>	“Yitirdiğimi senin koynunda yitirdim,
<i>Tapamam seň goynuñda tapdum men.</i>	Bulduğumu da senin koynunda buldum ben.
<i>Sen bolañ soñ dünyä akıl yetirdim.</i>	Sen olduğun için dünyaya akıl erdirdim,
<i>Onuñ ähli peslik, şatlığı bilen.</i>	Onun bütün küçüklüğü, mutluluğu ile.” (TE-5, s. 172)

Biz köplük bolamız soñ maşınlarıñ üstündemidir yerde çadır gurup yatıbercek bolduk. “Biz çoğunlukta olduğumuz için arabanın üstünde ve yerde çadır kurarak yatmak istedik.” (Hanser 2003: 192)

Yukarıdaki *bolamız soñ* örneğine karşın aşağıdaki *yalamızsoñ* “yaladıktan sonra” örneğinde *soñ* edatı ekleşmiştir. Bu durum ekleşme sürecinin devam ettiğine işaret eder. Gelecekte *soñ* edatının iyelik ekli sıfat-eylem yapılarıyla tamamen ekleşmiş hâlde kullanılabileceğini düşünebiliriz. Bu örnekte, *-an* sıfat-eylem ekinin tamamen düştüğü ve *-mız* iyelik ekinin *yala-* eyleminin üzerine doğrudan eklendiği görülmektedir. İyelik ekinin eyleme doğrudan eklenmesi ilginç bir kullanımdır. Ancak bu kullanım, araştırmacıları iyelik ekinin eyleme de eklenebildiği şeklinde bir düşünceye sevk etmemelidir. Çünkü buradaki durum yapay yani ikincil bir durumdur. *yalamızsoñ* (< yala-(-y-an)+mız+soñ) sözcüğünde önce *y*’nin kaynamasıyla birlikte *yala-* eylemindeki ve *-an* sıfat-eylem ekindeki *a* ünlüleri, iki ünlü yan yana gelebileceği için birleşerek uzun okunan tek bir *a*: ünlüsü meydana getirmiştir. *-an* sıfat-eylem ekindeki *n* ise iyelik eki +*mız*’daki *m* ile yakın sesler olduğu için düşmüş ya da erimiştir. Sonuç olarak *yalamızsoñ* yapısı meydana gelmiştir. Aşağıdaki örnekte, *-soñ* ekli yapının *-(y-an)+mızsoñ* biçiminde bir zarf-eylem eki yapısı olduğunu ifade edebiliriz.

... *heyvaniñ etini iyip, barmagımızı yalamızsoñ* (< yala-(-y-an)+mız+soñ) *onuñ hamınam isrip etmeli däl-dä.* “Hayvanın etini yiyip parmağımızı yaladığımızı göre onun postunu da israf etmemek gerek.” (H, s. 55)

soñ edatı, I. teklik kişi iyelik eki almış aşağıdaki örneklerde ekleşmiş hâldedir. Bu örneklerden birinde iyelik ekinin *-soñ*’dan sonra geldiği ve ekin ünlüsünün *-soñ*’ün ünlüsüne uyum sağladığı görülür. I. teklik kişi iyelik ekinin *-soñ* ekinden önce veya sonra gelmesine bakarak yerinin oynak olduğunu belirtebiliriz:

... *onuñ yalı yumşak düşeklerde yatıp övrenişmämsoñ* (< övre-n-iş-me-(y-en)+im+soñ), *ukımı geçirıyar.* “... böyle yumuşak döşeklerde yatmaya alışmadığım için uykum kaçtı.” (E, s. 442)

Gözlerim bilen görmänsoñum (< gör-me-(y)-en+soñ+ım), *şol dälî deryanıñ doñcagına inanmadım.* “Gözlerimle görmediğim için o deli ırmağın donacağına inanmadım.” (OY, s. 214)

soñ edatını kendinden önceki unsura bağlayan *-dAn*’ın düşmesindeki ana sebep, kanaatimizce söyleyiş kolaylığı ve *soñ*’daki işlev genişlemesi (sebeb

işlevinin ortaya çıkması) olabilir. Türkçede dil unsurlarının genel olarak söyleyiş kolaylığına ve işlev farklılaşmasına bağlı olarak geliştiğini/değiştirdiğini düşünecek olursak, Türkmen Türkçesinde *soñ*'u *-An* ekli eylemsi yapısına bağlayan *-dAn*'ın gelecekte tamamen kullanımdan düşme ihtimalinin olduğunu ifade edebiliriz.

Türkmen Türkçesi eserlerinden alınan örneklerden hareketle, çekim edatı işlevinde kullanılan *soñ* sözcüğünün *-An* ekli eylemsi yapılarından sonra gelen *-dAn* ekinin pek çok kullanımda -özellikle *soñ*'un sebep bildirdiği durumlarda-düşmesiyle birlikte ekleşme sürecine girdiğini ve devam etmekte olan bu sürecin gelecekte *-dAn* ekinin tamamen düşmesiyle tamamlanacağını ifade edebiliriz. Şu an Türkmen Türkçesinde özellikle ekleşmiş ve ekleşmemiş yapıların bir arada kullanılıyor olması ekleşme sürecinin devam ettiğinin işaretidir (Buran 1999: 209).

Türkmen Türkçesinde ek olan *-soñ*'un sıfat-eylem eki *-An* ile birleştiği durumlarda meydana gelen *-Ansoñ* biçimindeki birleşik yapıyı, zarf-eylem eki işlevi kazanmasından dolayı zarf-eylem eki olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. *-soñ*'un tek başına ayrı bir ek olarak değerlendirilmesi, hem dil öğretiminde ve araştırmalarında hem de lehçeler arası aktarmalarda tereddüt ve karışıklık meydana getirebilir. Bu bakımdan *-Ansoñ* yapısını zarf-eylem eki olarak değerlendiren çalışmaya da (Kayadibi 2008: 75) rastlanması dil araştırmaları açısından dikkate değerdir. *-Ansoñ* eki, zaman ve sebep olmak üzere iki farklı işleve sahip olduğundan işlevsel özelliği göz önünde bulundurularak *sebep* bildiren ve *zaman* bildiren zarf-eylem eki olmak üzere iki ayrı grupta değerlendirilmelidir.

-soñ'un iyelik ekli sıfat-eylem yapılarıyla kullanıldığı durumlarla da seyrek olarak karşılaşılmaktadır. Bu durumlarda, özellikle iyelik eklerinin kullanımı sonucu oluşan *-(y-en)emsoñ* “-dığımın, -dığım için”, *-(y-an)mızsoñ* “-diktan sonra, -dığımıza göre”, *-ansoñlar* “-dıklarından, -dikleri için”, *-(y)-ansoñum* “dığımın, -dığım için” gibi farklı ek yapıları da birer zarf-eylem ekidir.

Türkmen Türkçesinde *soñ* ile genel olarak benzer kullanımlara sahip *soñra* edatında ekleşme durumunun meydana gelmemesi de özellikle ekleşme sürecine giren *soñ* edatı açısından dikkate değerdir. *soñra* edatının *+ra* ekini almış olması (Banguoğlu 2000: 197; Ergin 1998: 242) ekleşmesini engellemiş olabilir mi!? Böyle bir ihtimalin kabul edilebilirliği durumunda, *soñ*'un tek heceli ve eksiz olmasını da ekleşmesindeki etkili unsurlardan biri olarak değerlendirmek gerekir. Veya *soñ*'un sebep bildirmesine karşın *soñra*'nın bildirmemesi, *soñra*'nın ekleşmemesi için bir neden olarak görülebilir mi!? Böyle bir ihtimalin söz konusu olması durumunda ise *soñ*'un ekleşmesinde sebep işlevi kazanma yani işlev farklılaşmasının etkisi ortaya çıkmaktadır.

3. Sonuç

soň sözcüğünün ekleşmesini ele alan bu çalışmayla ortaya çıkan tespitleri maddeler hâlinde ifade edecek olursak;

3.1. Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkmayan *soň*, Uygur Türkçesi döneminden itibaren yazılı eserlerle takip edilebilmektedir. Bu dönemde ad, sıfat ve edat olarak kullanılan sözcük, Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren bu işlevlerine ek olarak zarf işlevi kazanmış ve geçmişten bugüne bu işlevlerle kullanılagelmiştir.

3.2. *soň*'un ad olarak ortaya çıktığı ve zamanla kullanım sürecine bağlı olarak diğer işlevlerini sonradan kazandığı düşünülebilir.

3.3. *soň*'un bugün Türkmen Türkçesinde ad, sıfat, zarf ve çekim edatı olmak üzere çeşitli işlevlere sahip olduğu ve en çok çekim edatı işlevinde kullanıldığı görülmektedir.

3.4. Türkmen Türkçesinde çekim edatı olan *soň*, sebep ve zaman bildirdiği durumlarda çoğunlukla ekleşir. Ekleşmiş kullanımlar, özellikle sebep bildirdiği örneklerde karşımıza çıkar. Buna karşılık zaman bildirdiği örneklerde ekleşmiş kullanımlara daha az rastlanır.

3.5. *soň*'un ekleştiği örneklerin tamamında kendinden önceki unsurla bağlantıyı sağlayan *-dAn* ekinin daima düşmesi, ekleşmenin nedenlerinden biridir. *-dAn*'ın düşmediği bütün örneklerde ise *soň*, sözcük yani çekim edatı olarak kullanılmıştır.

3.6. *soň*'un zaman bildirdiği durumlarda, *-dAn*'ın bazen düştüğü bazen düşmediği görülürken sebep bildirdiği durumlarda, -birkaç istisna dışında- her zaman düştüğü görülmektedir. Bu bakımdan *soň*'un sebep işlevi kazanmış olması da ekleşmenin nedenlerinden biri olarak düşünülebilir.

3.7. Türkmen Türkçesinde *soň*'un ekleşmesi, her zaman *-An* ekli eylemsilerden ve III. teklik kişi zamirinden sonra olur. Burada *-dAn*'ın düşmesinin yanı sıra söyleyiş kolaylığının da ekleşmede etkili olduğu düşünülebilir.

3.8. *-An* ekli eylemsilerden sonra gelen *-soň* ekinin dil incelemelerinde tek başına bir ek olarak değil *-An* eylemsi ekiyle birlikte birleşik bir zarf-eylem eki (*-Ansoň*) olarak düşünülmesi daha doğru bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Burada *-An*'ın tek başına bir sıfat-eylem eki olarak kabul edilmesi, sıfat-eylem ve zarf-eylemlerin incelenmesinde ve öğretiminde sıkıntılı ve tereddütlü durumlar meydana getirebilir. Bu bakımdan Türkmen Türkçesinde sebep ve zaman bildiren *-Ansoň* biçimindeki birleşik zarf-eylem ekine dil incelemelerinde yer verilmelidir.

3.9. *soň*'un III. teklik kişi zamirine eklendiği *onsoň* sözcüğü, Türkmen Türkçesinde çoğunlukla kalıplaşmış hâlde bağlama edatı olarak kullanılır.

3.10. *soñ*'un işlev kazanma ve ekleşme süreci geçmişten bugüne *ad / sıfat / zarf > çekim edatı > ek* şeklinde gösterilebilir. Bu gelişim sürecinin *soñ*'da somut örneklerle takip edilebilmesi, sözcüklerin ekleşmesi ve eklerin oluşumu bakımından dikkate değerdir.

3.11. *soñ* sözcüğü, çağdaş Türk lehçeleri içerisinde sadece Türkmen Türkçesinde ekleşme sürecine girmiştir.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- ABİK, Ayşehan Deniz (2006), *‘Alī Şīr Nevāyī Ḥamsetü'l-Mütehayyir'in Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*, Seçkin Yayıncılık, Ankara. (HM)
- ALKAYA, Ercan (2007), *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991), *Eski Türk Şiiri*, TTK Yay., Ankara. (E)
- ARAT, Reşid Rahmeti (2006), *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*, TDK Yay., Ankara.
- ARAT, Reşid Rahmeti (2008), *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yay., İstanbul. (K)
- ARGUNŞAH, Mustafa (2013), *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yay., İstanbul.
- ARIKAN, İbrahim (2006), *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin - Dizin*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- AŞIROV, N. vd. (1993), *Türkmen Edebiyatı – 7-nci Klas için Okuv Kitabı*, Turan-1 Neşriyatı, Aşgabat. (TE-7)
- ATA, Aysu (1997), *Nāşirü'd-dīn Bin Burhānū'd-dīn Rabgūzī Kıışaşu'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara.
- ATA, Aysu (2004), *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüşası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, TDK Yay., Ankara. (TİK)
- ATALAY, Besim (1999), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, C III*, TDK Yay., Ankara. (DLT)
- AYDIN, Erhan (2011), *Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yay., Konya.
- AZIMOV, P. vd. (1992), *Türkmen Dili*, «Magarif», Aşgabat.
- AZIMOV, P. vd. (1960), *Hâzirkı Zaman Türkmen Dili*, M. Gorkiy Adındaki Türkmen Devlet Üniversitesi, Aşgabat.
- BANG, W. ve RAHMETİ, G. R. (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul Üniversitesi Yay., Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara.
- BERBERCAN, Mehmet Turgut (2011), *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- BİLGİN, Azmi (1996), *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*, TDK Yay., Ankara.
- BİRAY, Himmet ve BİRAY, Nergis (1999), “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara, s. 22-45.
- BOROVKOV, A. K. (2002), *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)* (çev.: Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), TDK Yay., Ankara. (KT)

- BURAN, Ahmet (1999), “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni”, 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, TDK Yay., Ankara.
- COQ, von Le (1941), *Huastuanift* (çev.: S. Himran), Ulusal Matbaa, Ankara.
- ÇARIYEV, Orazgılıç (2004), *Türkmen Şorta Sözləri*, «Miras», Aşgabat. (TŞS)
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1996), *Muhammediye II*, MEB Yay., İstanbul. (MU)
- ÇELİK, Ülkü (1996), *Alî-Şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn*, Ankara.
- DELİCE, Tuna Beşen (2006), “Türkmen Türkçesinde -dan Ekiyle Edatlaşan Sözcüklerin İşlevleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 29, Erzurum, s. 53-69.
- DEMİRCİ, Kerim (2008), “Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Bilig*, S 45, s. 131-146.
- DEMİRCİ, Ümit Özgür ve KORKMAZ, Şenol (2008), *Şeyyâd Hamza Yûsufu Zelihâ (Destân-ı Yûsuf Aleyhi's-selâm ve hazâ ahsenü'l-ğası'l-mübârek)*, Kaknüs Yay., İstanbul.
- DERYAYEV, Hıdır (1974), *Harasat*, «Türkmenistan» Neşiryatı, Aşgabat. (H)
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ûd Bin Aḥmed Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme - Metin - Sözlük)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara. (S)
- ECKMANN, János (2003), *Çağatayca El Kitabı* (çev.: Günay Karaağaç), Akçağ Yay., Ankara.
- ECKMANN, János (2004), *Nehcü'l-Ferâdis Uştmaḥlarınıĝ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) I Metin II Tıpkıbasım* (Yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar), TDK Yay., Ankara. (NF)
- EMİNOĞLU, Emin (2011), *Abbas İbni Hamza es-Sabrâni Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*, Akçağ Yay., Ankara. (KİE)
- ERASLAN, Kemal (1983), *Ahmed-i Yesevi Divân-ı Hikmetten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.
- ERASLAN, Kemal (1999), *Mevlâna Sekkâki Divanı*, TDK Yay., Ankara. (MS)
- ERASLAN, Kemal (2001), *Alî-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, TDK Yay., Ankara. (MN)
- ERASLAN, Kemal (2012), *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 2012.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (ed.) (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay., Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2001), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2008), *Dede Korkut Kitabı - I*, TDK Yay., Ankara.
- GABAİN, A. von (1945), *Çaştani Bey Hikâyesi* (çev.: S. Himran), Bürhaneddin Erenler Basımevi, İstanbul.
- GABAİN, A. von (1946), *Uygurca Üç Hikaye* (çev.: S. Himran), İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.
- GABAİN, A. von (2003), *Eski Türkçenin Grameri* (çev.: Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara.
- GOVŞUDOV, Ata (1989), *Perman*, «Türkmenistan» Neşiryatı, Aşgabat. (P)
- GOVŞUDOV, Ata (2007), *Dordepel*, Türkmen Dövlət Neşiryatı Gulluĝı, Aşgabat. (D)
- GÖKÇE, Faruk (2013), *Gramerileşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.
- GÖZÜTOK, Avni (2008), *Haydar Tilbe Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Fenomen Yay., Erzurum.

- GURBANNESEPOV, A. ve ATABEYEV, A. (1995), *Çağdaş Türkmen Şiirlerinden Örnekler* (Akt.: Himmet Biray-Nergis Biray), T.C. Kültür Bak. Yay., Ankara. (ÇTŞÖ)
- GÜLSEVİN, Gürer (2001), “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 2, S 2, Afyon, s. 125-144.
- GÜNER, Galip (2013), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yay., İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997), *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000), *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, TDK Yay., Ankara. (HŞ)
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2003), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara.
- HAMILTON, James Russel (1998), *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası Kalyanamkara ve Papamkara* (çev.: Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yay., Ankara.
- HAMZAYEVA, M. Ya. (1962), *Türkmen Tilinin Sözlüğü*, Turkmenistan Ilımlar Akademiyası, Asgabat.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1974), “Türkçedeki Eklerin Kökeni”, *Türk Dili*, C XXIX, S 268, Ankara, s. 331-340.
- ILYASOVA, Gurbancemal (2005), *Türkmen Halk İrim-Inançları*, Miras, Aşgabat. (THI)
- KAHYA, Hayrullah (2010), *Mûnis ve Âgehî Firdevsü'l-İkbâl (vr. 1b-156b) (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- HANSER, Oskar (2003), *Türkmençe Elkitabı* (çev.: Zuhul Kargı Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17, İstanbul.
- KARA, Funda (2011), *Muhammed Ya' kub-ı Çingî Zebân-ı Türki (Kélür-nâme) İnceleme-Metin-Dizin*, Fenomen Yay., Erzurum.
- KARA, Mehmet (2000), *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, T.C. Kültür Bak. Yay., Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfî Divanı*, TDK Yay., Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (2011), “‘Sonra ve Önce’ Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler* (haz.: Ekrem Arıkoğlu, Dilek Ergönenç Akbaba), Akçağ Yay., Ankara, s. 271- 282.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türki)*, TDK Yay., Ankara. (GT)
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara.
- KARASOY, Yakup (1998), *Şiban Han Divânı (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*, TDK Yay., Ankara. (Ş)
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yay., Ankara. (U)
- KAYADİBİ, Nuray (2008), *Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Fiilimsi Ekleri -Aygıtlı Adım Romanı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme-*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Şadru'd-dîn Şeyhoğlu Marzubân-nâme Tercümesi İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara.

- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara.
- KÖKTEKİN, Kâzım (2007a), *Yusuf Emiri Divanı Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Fenomen Yay., Erzurum.
- KÖKTEKİN, Kâzım (2007b), *Yusuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*, TDK Yay., Ankara.
- KUT, Günay (2003), *'Alî-Şîr Nevayî Ğarâ'ibü'-ş-Şîğar İnceleme - Karşılaştırmalı Metin*, TDK Yay., Ankara. (G)
- Lİ, Yong-Söng (2004), *Türk Dillerinde Sontakılar* (yayımlayan: Mehmet Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 40, İstanbul.
- NALBANT, Mehmet Vefa (2008), *Divânü Luğâti't-Türk Grameri-I İsim*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul.
- NALBANT ÖZKAN, Bilge (2011), *Çağatay Türkçesiyle Şerhü'r-Risale Fi't-Tasavvuf İnceleme-Metin-Dizin*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul.
- NURMÄMMET, Annagülü (1999), *Oguz Yurdu – tarihi roman*, Yüpek Yolu Gaznası Neşirleri, Ankara. (OY)
- ÖLMEZ KARGI, Zuhâl (1996), *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg Yay., Ankara.
- ÖZKAN, Abdurrahman (1994), *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî (İmlâ - Gramer - Tenkitli Metin - İndeks)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ÖZKAN, İsa (1999), *Ependi Şorta Sözler Yomaklar*, T.C. Başbakanlık TİKA Yay., Ankara. (EP)
- ÖZMEN, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâ'î Divanı (Metin-Gramer-Tıpkı Basım)*, TDK Yay., C I, Ankara. (A)
- ÖZÖNDER BARUTÇU, Sema (1998), *Üç İtişsizler (Giriş - Metin - Tercüme - Notlar - İndeks - XXX Levha)*, TDK Yay., Ankara.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş (2002), *Kitâb Fi 'İlm an-Nüşşâb Memlûk Kıpçakçastıyla 14. yy.'da Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı* (yayımlayan: Mehmet Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 34, İstanbul. (Kİ)
- SALAN Erkan, "Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde "hem" Sözcüğünün İşlev Bakımından Karşılaştırılması", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter 2011, p. 1727-1743.
- SEYHAN ORAL Tanju (2004), *Zahîrî'd-din Muhammed Bâbü Mirza Mübeyyen Der Fıkh (Giriş - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)*, Çağrı Yay., İstanbul. (MÜ)
- SÖYEGOV, Mıratgeldi vd. (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikası -Morfologiya-*, "Ruh" Neşiryatı, Aşgabat.
- SÖZER, Ali (2008), *Harezmi Türkçesinde Görevli Kelimeler*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1996), *Yaşadığım Gibi*, (haz.: Birol Emil), Dergâh Yay., İstanbul. (YG)
- TATCI, Mustafa (2005), *Yünus Emre Külliyyâtı II: Yünus Emre Divânı -Tenkitli Metin-*, MEB Yay., İstanbul.
- TEKİN, Şinasi (1976), *Uygurca Metinler II Maytrısimit*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1993), *Uygurca Metinler I Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlah)*, TDK Yay., Ankara.

- TEKİN, Talat (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Simurg Yay., Ankara.
- TEKİN, Talat (2006), *Orhun Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.
- TEKİN, Talat vd. (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yay., Ankara.
- TEKİN-ALPAY, Gönül (1994), *Ali-Şîr Nevayî Ferhâd ü Şîrin İnceleme-Metin*, TDK Yay., Ankara. (FŞ)
- TİKEN, Kâmil (2004), *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, TDK Yay., Ankara.
- TOPARLI, Recep (1992), *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtîn*, TDK Yay., Ankara. (İR)
- TOPARLI, Recep (1998), *Hârezmli Hâfız'ın Divanı İnceleme - Metin - Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara. (HHD)
- TOPARLI, Recep ve ARGUNŞAH, Mustafa (2008), *Mu'inü'l-Mürîd*, TDK Yay., Ankara. (M)
- BAYMIRADOV, Bayrammırat (2004), *Türkmen Galaları Hakında Rowayatlar*, Miras, Aşgabat. (TGHR)
- UĞURLU, Mustafa (1987), *Münyetü'l-Ğuzât*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- USER ŞİRİN, Hatice (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yay., Konya.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2008), *Türkmençe (Türkmen Türkçesi) -Gramer, Kelime Tahlilleri, Metinler, Aktarmalar, Sözlük-*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta.
- VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yay., İstanbul.
- YAVUZ, Kemal (2000), *Âşık Paşa Garib-nâme I/I*, TDK Yay., İstanbul. (G-I)
- YAZIMOV, O. vd. (1993), *Türkmen Edebiyatı - V Klas* için Okuv Kitabı, Turan-1 Neşiriyatı, Aşgabat. (TE-5)
- YILDIRIM, Talip (2010a), *Hüseyin Baykara Divanı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Hat Yayınevi, İstanbul.
- YILDIRIM, Talip (2010b), *Son Döneme Ait Bir Çağatay Metni Mev'ize İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Hat Yayınevi, İstanbul. (MV)
- YILDIZ, Hüseyin (2011), "Türk Dilinde {-GAÇ} Ekinin Kaynakları - I", *Dil Araştırmaları*, S 8, s. 115-140.
- YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb -Hvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüshası-Giriş, Dil Özellikleri, Metin, Index*, TDK Yay., Ankara. (ME)